

IMPACTUL ACCIDENTULUI NUCLEAR DE LA CERNOBÎL ASUPRA SOCIETĂȚII ȘI COTIDIANULUI ÎN ROMÂNIA ANULUI 1986

[The impact of the Chernobyl nuclear accident on society and daily-life in 1986 Romania]

Miruna-Valentina BĂCAN¹

Abstract: The topic we propose refers to the impact that Chernobyl accident had on the Romanian society and how it affected people`s daily life. This study is based on the analysis of the files from Department of State Security (Securitate) in order to identify the communist authorities`s reaction. Secondly, this study aims at understanding how public opinion found about the accident and how it reacted.

Keywords: Chernobyl, Communism, Mass media, Propaganda, Society, Romania

Introducere

În luna aprilie a anului 1986, cel mai mare accident nuclear civil din istoria omenirii avea să aibă loc în Uniunea Sovietică, transformând în realitate romanul SF al fraților Strugațki publicat cu paisprezece ani înainte, care înfățișa întocmai actuala zonă de excludere de la Cernobîl. Accidentul nuclear de la centrala din Pripiat avea să rămână în istorie sub semnul radioactivității eliberate în urma exploziei reactorului numărul patru al centralei nucleare care a afectat viețile a mii de oameni din fosta Uniune Sovietică și nu numai.

Consecințele accidentului nu s-au limitat doar la URSS, care s-a confruntat cu o acutizare a crizei economice și energetice la care se adăuga și o criza umanitară, ci accidentul de la Cernobîl

¹ Student Doctorand în cadrul Școlii Doctorale de Istorie, Universitatea din București, miruna.bacan@s.unibuc.ro

avea să afecteze toate statele Blocului Comunist, inclusiv România, al cărui teritoriu era tranzitat de norul radioactiv rezultat din vulcanul reactorului la data de 30 aprilie 1986.

Istoriografia română a subiectului, cu precădere bazată pe analiza documentelor de arhivă, este încă destul de redusă, motiv pentru care ne propunem să acordăm atenție întâi modului în care autoritățile comuniste de la București au reacționat în ceea ce a privit informarea publicului. Într-un al doilea registru al analizei, vom observa și vom înfățișa modul în care cotidianul și societatea din România au fost afectate în anul 1986 de evenimentul ce a avut loc peste graniță. Concomitent, vom surprinde starea de spirit a populației așa cum a fost consemnată în dosarele Securității, care a avut misiunea de a documenta opiniile și comentariile oamenilor. În acest sens, în ultima parte a acestei lucrări, vom propune un studiu de caz privind modul în care accidentul a afectat viața de zi cu zi a oamenilor, care să ne ofere o înțelegere în profunzime a implicațiilor acestui eveniment asupra percepției publice.

Accidentul de la Cernobîl în discursul oficial al autorităților

În lipsa unor informări oficiale din partea autorităților sovietice privind producerea accidentului și consecințele imediate ale acestuia, mass media din Europa de Est a întârziat în a informa publicul despre cele petrecute la centrala nucleară de la Cernobîl. Astfel că, voga informare din partea Uniunii Sovietice a determinat statele Blocului Comunist în a informa publicul cu o întârziere de peste 48 de ore de la explozia reactorului. Cu toate acestea, fiecare stat colectase deja informații despre accidentul produs prin intermediul posturilor de radio ale armatei, precum și a celor occidentale.

În cazul României, autoritățile au intrat în posesia informațiilor despre accidentul de la Cernobîl chiar la data de 30 aprilie, când Ministrul Apărării, Vasile Milea, îi trimitea liderului comunist, Nicolae Ceaușescu, un raport foarte detaliat despre situație, privind gradul de radiații eliberate, direcția norului radioactiv, dar și măsurile adoptate la nivel internațional.

În ziua următoare, în plina celebrare de „1 Mai Muncitoresc”, Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al PCR se întrunea în cadrul unei ședințe de urgență pentru a discuta despre avaria de la centrala atomoelectrică de la Cernobîl și despre consecințele accidentului în România. Printre punctele pe ordinea de zi a ședinței s-a numărat și informarea populației, care a ocupat ultimul loc pe agenda de lucru. Directivele lui Nicolae Ceaușescu privind informarea publicului au vizat informări vagi, menite să nu ridice probleme și să nu provoace revolte în rândul oamenilor:

„Cred că trebuie să facem imediat o informare pentru opinia publică. Sigur, fără să dăm date, dar ceva mai larg decît am dat. Să spunem că avînd în vedere situația creată de accidentul produs, au apărut unele creșteri ale radioactivității în diferite zone ale țării noastre, îndeosebi în nord-est; avînd în vedere direcția vîntului au fost stabilite măsurile necesare, că vor fi informați asupra măsurilor. Și, că, de asemenea, s-a creat un comandament permanent, avînd în vedere situația această specială, un grup, format din tovarăși din conducerea partidului care urmărește toate aceste probleme (...) Și să spunem așa: La Comitetul Central s-au analizat aceste probleme, s-a informat și s-au stabilit aceste măsuri. Să nu așteptăm să dăm acest comunicat la radiojurnalul de seară sau să se dea această știre la televiziune seara”².

Așadar, Nicolae Ceaușescu a decis să informeze populația din zonele afectate de valul de radiații, cu jumătăți de măsură, mai ales că știrea urma să fie difuzată la buletinul de la prînz, și nu la cel de seară, la care ar fi avut acces un fragment semnificativ de oameni.

În ceea ce privește informarea populației în presa scrisă, cotidienele românești au publicat un singur articol TASS pe zi, preluat de la presa sovietică, în intervalul 30 aprilie - 8 mai 1986. În plus, am putut constata că alături de numărul redus de articole pe acest subiect, a stat și vizibilitatea limitată a acestora în periodicele vremii, prin camuflarea reportajelor la Secțiunea „Actualitatea Internațională” sub titlul „Din partea Consiliului URSS”, cu intenția de a nu fi observate și dezbătute de populație.

În lipsa unor date venite pe cale oficială, publicul din România s-a îndreptat spre surse alternative de informații. Astfel că, populația s-a informat despre cele întîmplate la Cernobîl prin intermediul posturilor de radio occidentale, potrivit unui studiu realizat de Radio Europa Liberă³. Bazat pe interviuri realizate în perioada iunie-noiembrie 1986, care vizau persoane de naționalitate bulgară, poloneză, cehoslovacă, maghiară și română, ancheta a urmărit să stabilească în ce măsură populația Europei de Est a fost informată despre accidentul de la Cernobîl, dacă mass-media a

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (se va cita în continuare A.N.I.C), Fond CC al PCR, Secția Administrativ - Politică, Dosar 42/1986, f. 11.

³ A.N.I.C., Colecția „Gabanyi Anneli Ute”, *op.cit.*, f. 110.

furnizat primele informații cu privire la accident și nu în ultimul rând, să stabilească sursele primare de informații.

Înainte ca autoritățile statelor afectate să informeze publicul despre accidentul de la Cernobîl, posturile de radio au jucat un rol semnificativ, informând populația înaintea altor surse. Potrivit studiul realizat de Radio Europa Liberă, oamenii au auzit pentru prima dată de această întâmplare la posturile de radio: „98% din cele 3.851 de persoane din Europa de Est intervievate au știut despre evenimentele de la Cernobîl. Șase din zece dintre cei care au știut despre accident au auzit despre el la radio”⁴.

În cazul particular al României, „72% din populație a aflat informațiile de la postul de radio”⁵. Totodată, unul din trei oameni au răspuns că au auzit pentru prima dată informațiile prin cale orală, fapt ce indică impactul evenimentului asupra opiniei publice, dar și mijloacele de diseminare a informațiilor în anul 1986.

Această constatare nu este surprinzătoare, deoarece autoritățile de la București au întârziat în a oferi informații înainte ca Moscova să rupă tăcerea. Această întârziere, alături de cenzura presei românești și de popularitatea Radio Europa Liberă în România, a dus în mod natural la căutarea unor surse alternative de informații.

Starea de spirit a populației privind accidentul de la Cernobîl. Rapoarte ale Securității

Informațiile neoficiale sunt în natura fiecărui stat socialist, iar pentru România anului 1986, acestea au ajuns să reprezinte expresia populară a societății. Sociologul american Steven Sampson caracterizează „folclorul socialist”⁶ ca fiind o alternativă a informațiilor din media, atent controlate de organele statului. Ba mai mult, afirmă că informațiile neoficiale au ajuns să fie o formă de eliberare tocmai pentru că acestea nu pot fi manipulate sau confiscate de către autorități. Potrivit acestuia, este în natura oamenilor căutarea unor alternative la informațiile oficiale ale regimurilor totalitare, controlate de conducere.

Așa cum era de așteptat, discuțiile dintre cetățeni, opiniile lor referitoare la urmările accidentului, au ajuns în atenția Departamentul Securității Statului, care a fost însărcinat de către

⁴ A.N.I.C., Colecția „Gabanyi Anneli Ute”, *op.cit.*, f. 114.

⁵ *Ibidem.* p. 117.

⁶ Steven J. Stroessner & Jeffrey W. Sherman, *Social Perception from Individuals to Groups*, Psychology Press, New York, 2015, p. 30.

autoritățile de la București cu misiunea de a „lua pulsul populației” în zilele ce au urmat accidentul din Ucraina. Accidentul a devenit o preocupare pentru serviciul de informații, în contextul în care vestea devenise importantă pentru Occident odată cu intenția Moscovei de a ascunde consecințele contaminării care încetaseră de mult să fie doar în plan local.

Preocuparea Securității a fost cunoașterea stării de spirit a populației, a comentariilor și manifestărilor ce ar fi putut genera dezordine prin acțiuni care s-ar fi opus intereselor statului. Șefii Departamentului Securității Statului au fost însărcinați cu documentarea stării de spirit a populației, potrivit planului de măsuri „primăvara 1986”, care consta în trimiterea unor rapoarte întocmite pe baza informațiilor colectate de sistemul de informatori către Serviciul central de analiză-sinteză. Astfel că, părerile oamenilor referitoare la urmările accidentului, se transformau în note informative și dosare de urmărire, ajunse pe masa Ministrului de Interne din București.

Dacă primele zile după producerea accidentului au stat sub semnul ignoranței, când sărbătorirea zilei de 1 Mai Muncitoresc ocupa un loc mai important decât radiațiile care se răspândeau pe teritoriul României, după data de 4 mai și odată cu propagarea informațiilor la nivel social, oamenii erau conștienți de gravitatea situației: „Unele persoane fac aprecieri că datorită întârzierii cu care s-au luat măsurile de prevenire a diminuării efectelor radioactivității, iodura de potasiu administrată populației nu va avea niciun efect pozitiv”⁷.

Putem observa că îngrijorarea populației se manifesta cu prioritate față de starea de sănătate, fiind preocupată de valul radioactiv care a ajuns pe teritoriul țării, dar și de măsurile de prevenție: *„Bojescu Florica din Dej i-a relatat lui Pop Rodica din Alba Iulia: ce zici de «bucuria» asta care ne-a căzut pe cap sub forma norului radioactiv? Sunt curioasă când mă întorc în Suceava ce naiba este acolo, fiind mai aproape de «frații noștri», radioactivitatea este ceva mai ridicată, ca de altfel în Botoșani. Dacă vedeai ce a fost pe la farmacii. Cozi mai ceva ca la carne. Lumea le-a luat cu asalt pentru pastilele alea de iodură de potasiu”*⁸.

De asemenea, preocupările la nivel social s-au concentrat și asupra sectorului alimentar, dat fiind faptul că produsele de bază erau contaminate radioactiv. În sintezele Securității se consemna: *„O oarecare Ibeya din Dej i-a relatat lui Penzes Gheorghe din Berțen, Covasna: La noi cel mai mare necaz acum este ca atmosfera este contaminată. Nu se poate sta afară, mai ales copii trebuie ținuti în casă. Apă nu este voie să folosim, numai pentru spălat. Ridchii și ceapă, precum și alte*

⁷ ACNSAS, Fond Documentar, f 114.

⁸ ACNSAS, Fond Documentar, f 47.

*verdețuri nu este voie să le folosim. În prăvălii nu se găsește nimic. Și mezeluri numai o dată pe săptămână aduc și ne dau câte jumate de kg de persoană și aceea, după trei-patru ore de stat la coadă. Este o atmosferă încordată în tot orașul și cred că peste tot*⁹.

În plus, unul dintre motivele de teamă viza viitorul tinerei generații, a copiilor nou-născuți, în ceea ce privește apariția diverselor malformații: „Acum se găsește lapte căci nimeni nu-l cumpără. Recunosc că și eu mă tem pentru că nu știu cum să mă feresc de pericol, nu-l pot ocoli. Se spune că are influență canceroasă asupra fătului (embrionului)”¹⁰.

După cum putem constata în urma parcurgerii opiniilor și comentariilor populației, consemnate în rapoartele întocmite de șefii Departamentului Securității Statului, viața cotidiană a oamenilor a fost îngreunată în primăvara anului 1986 de contaminarea radioactivă a alimentelor, la care s-au adăugat și temerile legate de problemele de sănătate și de viitorul tinerei generații.

Fenomenul Cernobîl. Studiu de caz: Impactul asupra societății și cotidianului în România anului 1986.

Pentru a creiona modul în care accidentul de la Cernobîl din 26 aprilie 1986 a impactat societatea și cotidianul în spațiul românesc, propunem un studiu de caz care să identifice maniera în care acesta a fost receptat de populație, dar și cum a rămas în amintirea colectivă.

Este greu de definit și de înțeles percepția publică cu privire la evenimentul din URSS la mai bine de treizeci și șapte de ani de la explozia reactorului. Fiecare individ își creează un eșantion pentru fiecare experiență, pentru fiecare eveniment, pentru fiecare persoană pe baza propriilor valori, eșantion pe care îl aplică mai apoi în înțelegerea noilor experiențe. Potrivit viziunii sociologului Steven Stroessner, „reprezentările care se formează pentru indivizi în viața de zi cu zi depind în mod clar de maniera în care este prezentată informația, de obiectivele pe care le au indivizii în momentul în care primesc informația și de contextul situațional în care informația este întâlnită”¹¹.

În cele ce vor urma, vom realiza un studiu bazat pe metoda chestionarului. Selecția datelor se va realiza pe baza unui eșantion format din șaiszeci de persoane chestionate, *dintre* care un

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ Steven J. Stroessner & Jeffrey W. Sherman, *Social Perception from Individuals to Groups*, Psychology Press, New York, 2015, p. 38.

procent de 57% sunt bărbați, în timp ce 43% sunt femei. Acesta cuprinde un număr de 16 întrebări și se raportează la două variabile independente: vârsta și statutul socio-profesional.

Tipul întrebărilor utilizate, predominant deschise, care să le permită respondenților să răspundă liber, au avut ca scop identificarea câtorva puncte de reper și anume: mijloacele de informare pe care oamenii le-au avut la dispoziție, credibilitatea oferită informațiilor venite pe cale oficială sau zvonurilor vehiculate, precum și consecințele dezastrului în plan personal.

Intervalul de vârstă al persoanelor chestionate la momentul accidentului din aprilie 1986 se află între valorile de 20 și 41 de ani. Dintre persoanele chestionate, peste 60% aveau studii superioare, în timp ce aproximativ 40% aveau studii medii. Un procent de 50% din persoanele chestionate aveau statutul de angajat, în timp ce restul erau studenți la momentul 26 aprilie 1986.

În ceea ce privește primul contact cu informațiile despre Cernobîl și credibilitatea oferită surselor, am descoperit că aproximativ 60% dintre persoanele chestionate au aflat informația din surse neoficiale, majoritatea indicând posturile de radio occidentale ca fiind prima sursă de informație: „*La Radio Europa Liberă - sursă cotidiană de informare*”¹²; „*Nu aveam încredere în informațiile venite din partea mediei românești, sursa credibilă era Radio Europa Liberă*”¹³. Observăm că aceștia ofereau o mai mare încredere surselor de radio occidentale și nu celor venite de la autoritățile comuniste. Ba mai mult, ceilalți respondenți au indicat primul canal de informații ca fiind prietenii, apropiații, colegii, deci informația s-a propagat pe cale orală.

Referitor la discuția despre modul de abordare al autorităților în raport cu expunerea publică a informațiilor despre accident, o bună parte dintre respondenții chestionarului consideră că nu au fost implementate măsuri reale de prevenire a asimilării de radiații. Singura măsură adoptată de către autorități se referă la administrarea pastilelor de iod la mai bine de o săptămână după petrecerea accidentului: „*Măsurile le consider și acum aberante. Mai întâi, pentru a-și dovedi solidaritatea deplină cu puterea sovietică, autoritățile au decis că trebuie să treacă totul sub tăcere, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Pentru a crea impresia de normalitate, cu o gravă ireponsabilitate față de consecințe, au decis să organizeze tot felul de activități care să arate că nu există niciun motiv de îngrijorare. De aceea, o doamnă primar de atunci, din orașul în care*

¹² Interviu cu Anonim, din 10.08.2023, în arhiva personală a autorului.

¹³ Interviu cu Anonim, din 03.08.2023, în arhiva personală a autorului.

profesam, a decis să-i scoată pe niște bieți copii de gimnaziu împreună cu profesorii lor la curățenie în parc, apoi la tot soiul de activități pionierești. Ba chiar a venit să ne țină o interminabilă cuvântare într-un careu, fiind cu toții expuși radiațiilor. Eu așteptam un copil și eram foarte îngrijorată pentru toată situația. Apoi, au decis să ne administreze iod. Nouă și copiilor. Nu mai luasem niciodată, nu știam dacă e bine, eram toți destul de confuzi pe acest fond al lipsei informațiilor, ba chiar al dezinformării”¹⁴.

Deși părerea publică din România privind efectele accidentului de la Cernobîl pe termen scurt, cât și pe o durată mai îndelungată este necunoscută, viața oamenilor a fost afectată de eveniment, iar memoria colectivă a înmagazinat perioada plină de haos și lipsuri prin care a traversat. Printre răspunsurile celor chestionați se numără sentimentele de incertitudine și de neputință legate de posibile probleme de sănătate: *„Știu că am înghițit iodul și ne-am ferit o vreme de expunere la soare. Ne-am ferit de asemenea de ciuperci, salată, spanac. Lapte oricum se găsea greu, chiar cu abonament. Ani de zile m-am temut pentru cei doi copii ai mei, care se jucau afară făcând plajă la soarele de primăvară, în timp ce radiațiile de la Cernobîl veneau spre Europa, fără ca noi să știm să ne protejăm în primele zile”¹⁵.*

Din răspunsurile celor chestionați se poate constata suprapunerea a două probleme care afectau viața cotidiană: penuria alimentară generată de precaritatea economică și impactul ecologic al accidentului: *„Pentru mine a început o perioadă de coșmar. Cum penuria de alimente din anii aceia nu ne lăsa prea multe alegeri, momentul Cernobîl a condus la o dramatică agravare a situației. Nu mai puteau fi consumate apa, laptele, legumele, verdețurile, carnea, fructele... nimic din alimentele contaminate în urma exploziei. Am început să ne procurăm apa de la o fântână a orașului, mai îndepărtată, dar acoperită, unde, desigur, erau niște cozi înfiorătoare. Am început să mănânc doar conserve de dinainte de Cernobîl. Am supraviețuit cu ajutorul părinților mei care îmi aduceau tot ce puteau de mâncare, din proviziile gospodăriei lor. Dar tot am ajuns, datorită faptului că așteptam un copil, în niște situații dificile”¹⁶.*

La treizeci și șapte de ani de la accidentul de la Cernobîl, acesta a rămas în memoria colectivă ca un eveniment înspăimântător, care a dezorientat populația în raport cu încercarea sistemului de

¹⁴ Interviu cu Anonim, din 10.08.2023, în arhiva personală a autorului.

¹⁵ Interviu cu Anonim, din 18.08.2023, în arhiva personală a autorului.

¹⁶ Interviu cu Anonim, din 19.08.2023, în arhiva personală a autorului.

a ascunde adevărul despre o situație de asemenea anvergură. Populația a fost afectată din punct de vedere psihologic, acesta fiind unul dintre registrele recurente pe care l-am putut constata în răspunsurile chestionaților: „*A fost un moment traumatizant, pentru mine și pentru familia mea, după cum cred că a fost pentru majoritatea populației de atunci*”¹⁷; „*La fel ca și Cutremurul din România din 1977*”¹⁸.

Concluzii

Izolată de Vest, fără acces la informație, România a fost surprinsă în anul 1986 într-o stare de ignoranță, atât în ceea ce privește populația, cât și autoritățile, care nu aveau niciun fel de pregătire în contextul unui accident de o asemenea amploare. Însă, această realitate nu justifică neglijarea populației și a riscurilor la care a fost supusă de către autoritățile comuniste. Modul în care au acționat autoritățile, prin ascunderea nivelului real de radiații de pe teritoriul țării și prin lipsa unor măsuri reale, au fost cu scopul de a nu periclita imaginea Blocului Socialist.

Conchidem că viața cotidiană din România a fost afectată de accidentul de la Cernobîl, iar problemele reale de care s-a lovit populația au constat în infestarea alimentelor și prin urmare în agravarea penuriei alimentare. De asemenea, efectele psihosociale care se raportau la consecințele care pot apărea în viitor în planul sănătății și al mediului înconjurător, au constituit o consecință majoră a radiațiilor eliberate în urma accidentului.

BIBLIOGRAFIE

I.1 Fonduri arhivistice

¹⁷ Interviu cu Anonim, din 10.08.2023, în arhiva personală a autorului.

¹⁸ Interviu cu Anonim, din 25.07.2023, în arhiva personală a autorului.

Arhivele Naționale ale României

1. Fondul Comitetului Central al Partidului Comunist Român
- Secția Administrativ-Politică, anii 1980-1989
2. Colecția „Gabanyi Anneli Ute”

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

1. Fondul Documentar

II.1 Lucrări de specialitate

1. ADELMAN, Jonathan, *Terror and Communist Politics: The Role of the Secret Police in Communist States*, Cambridge University Press, London, 2017
2. BAVERSTOCK, Keith, *Chernobyl 25 years on: Lessons have not been learnt and the full public health implications are unknown*, în “British Medical Journal”, 2011, Vol. 342, Nr. 7804, pp. 936-937
3. DELETANT, Dennis, *The Securitate and the police state in Romania: 1964-1989*, în Studies at the School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1994
4. PLOKHY, Serhii, *Chernobyl: History of a Tragedy*, Penguin Books, London, United Kingdom, 2019

II.2 Lucrări generale

1. ALEKSIEVICI, Svetlana, *Rugăciune pentru Cernobîl*, Litera, București, 2020
2. FROMM, Erich, *Frica de libertate*, Editura Universitas, București, 1998
3. O'SHAUGHNESSY, Jackson, *Politics and propaganda. Weapons of mass seduction*, Manchester University Press, 2004
4. SOULES, Marshall, *Media, Persuasion and propaganda*, Edinburgh University Press, 2015
5. STROESSNER, Steven, SHERMAN, Sherman, *Social Perception from Individuals to Groups*, Psychology Press, New York, 2015